

Kærlighed på herregården

– Herregården som ægteskabsmarked 1880-1940

Af museumsformidler Stine Lucia Rasmussen

De danske herregårde har gennem et utal af generationer været en af de største arbejdspladser i landet. Det var også tilfældet i perioden 1880-1940, hvor herregårdene opslugede mange af de unge på landet. De fandt et fællesskab på herregårdene, som de ikke havde derhjemme, og for mange af de unge blev herregården mere end en arbejdsplads – det blev en livsstil. De ansatte boede, spiste og tilbragte det meste af deres fritid på arbejdspladsen, og herregården blev på den måde et mikrosamfund med egne normer, som dannede ramme for de ansattes liv i en periode.

Når herregården havde så mange unge ansatte, var det så muligt at finde kærligheden på arbejdspladsen, eller kiggede man uden for herregårdens mure for at

finde den eneste ene? Dette var et af de spørgsmål, som Herregårdsmuseet besluttede sig for at undersøge i 2009, da museet indledte et forskningsprojekt vedrørende det kærlighedsliv, ansatte på danske herregårde havde, og om det havde betydning for deres valg af ægtefælle.

Undersøgelsen tog sit udgangspunkt i fem herregårde på Djursland, som blev udvalgt efter deres varierende størrelse: Katholm, Overgård, Mejlgård, Møllerup og Lykkesholm. Det interessante var nemlig at undersøge, om der var flere, som fandt kærligheden på de store herregårde end på de små herregårde. Eller om de ansatte måske kom hinanden mere ved på de mindre herregårde, hvor de ansatte ikke var opdelt så meget, som tilfældet var på de store godser. Kirkebøgerne fra de fem sogne, hvori herregårde lå blev gennemgået, og sammen med folketællinger for perioden 1880-1940 var det muligt at se, hvor mange ugifte ansatte og hvor mange ægteskaber, der var på de enkelte herregårde.

De unges herregård

Omstændighederne for at finde en kæreste var i høj grad til stede på herregårdene, hvor der var en del unge

Forlovelsesbillede af Knud Christian Skov og Hanne Frederikke Sørensen fra 1890, der arbejdede som henholdsvis forpagter og husjomfru på herregården Quistrup. Foto: Birte og Knud Buch-Jepsen.

udover én selv. De ugifte på de fem herregårde var i snit 24 år, mens gennemsnitsalderen for alle ansatte var 31 år gennem hele perioden.¹ Herregårdsverdenen var derfor præget af mange unge mennesker. Med tiden blev der dog færre ugifte ansatte på herregårdene, hvilket kan hænge sammen med, at der generelt blev brug for færre i landbruget, og man var desuden mere tilbøjelig til at ansætte ægtepar, hvor både manden og konen kunne hjælpe til på herregården. Dette slog især igennem fra omkring 1920 og frem, hvor de ansatte herefter generelt var ældre. Det var derfor især i perioden 1880-1920, at herregårdene var de unges arbejdssted. Det er dog ikke nok kun at have en masse unge mennesker for, at kærlighed opstår. Nutidige hollandske undersøgelser foretaget af Matthijs Kalmijn og Henk Flap peger på, at antallet af unge mennesker, der er på en arbejdsplads, som samtidig har lige mange af hvert køn, medvirker til en opblomstring af varige forhold.² Dette var i stor udstrækning tilfældet med herregårdene, hvor man havde to store grupper af ugifte unge af hver sit køn. Hovedbygningen var der, hvor kvinderne var i stort overtal med dens mange ugifte køkken- og stuepiger. De skulle blot spejle over mod avlsgården, hvis de ville have muligheden for at finde den store kærlighed. Her var der også kvinder, men ikke ligeså mange som i hovedbygningen. Avlsgården var i stedet en udpræget maskulin arbejdsplads med de mange karle og mandlige landvæsenselever, der arbejdede i staldene eller marken. Det skulle derfor ikke være så vanskeligt at finde en mand, som faldt i ens smag.

Kærlighed ved første blik?

Men hvordan mødte man så hinanden? I forbindelse med undersøgelsen blev der foretaget interviews med tidligere ansatte, som havde fundet hinanden, mens de var ansat på en herregård. Flertallet af parrene havde tjent på herregårde efter 1940, men flere af deres oplevelser kunne ligeså godt have fundet sted længere tilbage i tiden, da herregården var en anderledes arbejdsplads i forhold til for eksempel at arbejde på en almindelig virksomhed. Traditionerne blev ofte holdt i hævd.

Herregården var en lukket verden, hvilket kunne hænge sammen med, at tjenestefolkene qua *Med-*

Det var ikke alle, som overholdte de gældende regler for mandligt besøg på værelserne. Her ses Ole og Jytte Buksti på hendes værelse på Støvringgård i 1967. Foto: Ole Buksti.

Poul Erik og Bente blandt de andre ansatte på Tjele Gods, hvor mange af de ansatte også fandt deres partner. Poul Erik stående som nr. 3. fra højre, Bente siddende lige nedenfor. Foto: Poul Erik Nielsen.

hjelperloven var tvunget til at bede godsejeren eller forvalteren om lov, hvis de ville forlade herregårdens jord. Derfor blev en naturlig konsekvens, at man ofte blev på herregården i stedet for at tage til den nærmeste by for at søge underholdning. Man kan snildt forestille sig irritationsmomentet over at skulle redegøre for ens færden overfor ens chef. Dertil kom, at begrebet fritid var så godt som ikke eksisterende – arbejdstid og

fritid smeltede sammen i et. Derfor blev herregården det sted, man tilbragte hele sin tid, og det var også her, at følelser opstod. Det kunne for eksempel ske, som tilfældet var for et par, der tjente på Tjele Gods i 1960'erne: "Det var ikke sådan, at man sad lårene af hinanden, men der var alligevel sådan lidt flirt igennem luften. En dag jeg skulle over til bad, sad Poul Erik på trappen og spurgte, om jeg ville med ud at gå, så vendte

papegojen.”³ Den lille historie er et godt eksempel på, at det ofte var i hverdagen, at man faldt for hinanden, for eksempel ved fællesspisningen, hvor et kækt ord faldt hist og her. Det var derfor ofte over tid, at følelser mellem de ansatte opstod.

At gå en tur i landskabet omkring herregården var en måde, hvorpå parret kunne være alene uden de overordnede årvågne blik. Der var nemlig regler på de fleste herregårde, som forsøgte at kontrollere de ansattes følelsesliv. Det kunne være regler, som forbød drengene at komme på pigernes værelse. Det lader dog til, at denne regel ofte blev administreret meget lempeligt, og det blev accepteret af de andre ansatte, at man mødtes med ens kæreste på værelset. Hvis man ville undgå alt det hemmelighedskræmmeri, var gå- og køreture næsten den eneste mulighed, selvom der også var godsejere, som var lidt for interesseret i deres ansattes færden på herregården, som tilfældet var på Tjele Gods: ”Ja, og jeg kan huske dengang, vi lærte hinanden at kende, Bente, der kørte han [Kammerherren] efter os, så gik vi ud i skoven med hinanden i hånden bare for at irritere ham.”⁴

Ægteskaber på de fem herregårde

Men hvor mange gjorde som Poul Erik og Bente og blev kærester og efterfølgende gift? Hvis man kigger på gennemsnittet for alle ægteskaber på de fem udvalgte herregårde i Østjylland, var der 30%, som blev gift med en anden ansat. Der var dog store variationer de enkelte herregårde imellem, hvor den lille herregård Lykkesholm blev topscorer med 40%. Det kan

hænge sammen med, at der på et lille sted ikke skulle finde så mange ægteskaber sted, før tallet blev højt.⁵ Umiddelbart lyder 30% ikke voldsomt, men tallet var sandsynligvis endnu højere, for det var ikke alle, der mødte hinanden på herregården, som blev gift med det samme. Hos nogle par gik der lang tid fra forlovelsen til, at man kunne træde ned af kirkegulvet. Hanne Frederikke Sørensen og Knud Christian Hansen Skov mødte hinanden på herregården Quistrup ved Struer, hvor de var henholdsvis husjomfru og forvalter, men da herregården ikke tolererede gifte ansatte, måtte Hanne Frederikke finde job andetsteds. De blev forlovet i 1890, men blev først gift i 1899, hvor de kunne overtage forpagtningen af Marselisborggård ved Århus.⁶

De var ikke de eneste, som måtte vente mange år med at blive gift. Adskillige af de levnedbeskrivelser, som Herregårdsmuseet modtog i forbindelse med projektet, fortalte, at folk måtte vente mange år med at blive gift, da de skulle have det økonomiske fundament i orden. Hvis det havde været muligt at følge de ansatte, som blev forlovet under deres ansættelse, men derefter rejste væk og derefter giftede sig ligesom parret fra Quistrup, så ville det have øget tallet. Dette ville dog have været et større detektivarbejde, som ikke kunne udføres indenfor denne undersøgelses tidsramme.

Forhindringer for ægteskab

Parret fra Quistrup illustrerer et konkret problem for de ansatte, som også må have gjort sig gældende for tjenestefolkene på Djursland, nemlig erhvervelsen af jord.

Bryllupsbillede af husjomfru Vera og forvalter Poul Buksti, 18. september 1936. Begge havde tjent på Tybrind, som er en herregård, der hører under Wedellsborg. Parret måtte dog vente to år, før de havde et solidt økonomiske fundament, som muliggjorde et ægteskab. Foto: Ole Buksti.

En del af de ansatte havde en husmandsbaggrund, hvilket især var gældende for de ansatte på avlsgården. Deres familier havde svært at ved at give penge til den unge generation, så de kunne få deres egen gård. Ofte var der derfor ikke andre muligheder end at spare op, og det kunne godt tage mange år, før man havde råd

til at købe sin egen gård, og så måtte man pænt vente med at blive gift. De 30% er også et højt tal, når man sammenligner med nutidige undersøgelser, hvor det er 15% af gifte par og 18% af samlevende par, som har fundet deres partner på arbejdspladsen.⁷ Unge i dag har også flere valgmuligheder, når det kommer til

steder, hvor man kan finde den store kærlighed, hvad enten det drejer sig om nattelivet, fester hos venner, eller internettet, som er et nutidens store ægteskabsmarked. Hvis man går 100 år tilbage i tiden, havde datidens unge ikke de samme store valgmuligheder, og det er derfor naturligt, at man ser et højere tal for ægteskaber mellem ansatte.

Det har været svært at finde svar på, hvilke grupper af ansatte, som blev gift med hinanden, da der i kirkebøgerne ofte ikke står andet indført end tjenestepige og tjenestekarl. Det er derfor et noget løst begreb, som ikke rigtig svarer på, om pigen har været ansat i hovedbygningen eller avlsgården. De indkomne levnedsbeskrivelser kan dog give nogle forklaringer – her tyder det på, at det ofte har været ægteskaber mellem folk af samme sociale position på herregården. Det vil sige, at forvalteren for eksempel blev gift med husjomfruen; begge to havde ledelsesansvar. På den måde havde de allerede et fællesskab som fundament for et forhold. Det kunne også være stuepigen, som faldt for herskabskusken, hvilket var ganske naturligt, når de begge havde deres gang i hovedbygningen, hvor den daglige arbejdsdag kunne få følelser til at blusse op.

Men hvad enten man var stuepige, malkepige eller elev på avlsgården, var der ikke nogen tvivl om, at herregårdene på Djursland gav de perfekte rammer i ens unge år for at finde den person, man ville leve resten af livet sammen med. At parrene desværre ofte skulle vente lang tid, før bruden kunne iklæde sig den hvide brudekjole og besøge den lokale kirke,

var derimod lidt mere problematisk, for det var ikke alle, som kunne holde fingrene fra hinanden i så lang tid. Det er dog en helt anden historie...

Artiklen er skrevet på baggrund af forskningsprojektet *Herregården som ægteskabsmarked*, som Herregårdsmuseet påbegyndte i foråret 2009. I den forbindelse blev der udarbejdet en rapport. Forskningsprojektet blev støttet af Kulturarvsstyrelsen.

Litteraturliste

Kalmijn, Matthijs og Henk Flap: Assortative Meeting and Mating: Untended Consequences of Organized Settings for Partner Choices (s. 1286-1312) i Richard L. Simpson (red.): *Social Forces* 79(4), Chapel Hill, USA, 2001.

Svarer, Michael: Working Late. Do workplace Sexios Affect Partnership Formation and Dissolution? (s. 1-13) I William N. Evans (red.): *The Journal of Human Resources*, XLII, 3 (Madison, USA, 2007)

Upubliceret materiale:

Rasmussen, Stine Lucia: *Kærlighed på herregården – Herregården som ægteskabsmarked 1880-1940*, (rapport), Gammel Estrup 2009.

Interviews:

Tjele Gods

Interview med Poul Erik og Bente Nielsen, foretaget d. 10. marts 2009.

Indkomne levnedsbeskrivelser

Buch-Jepsen, Birte og Knud: *Hanne Frederikke Sørensen og Knud Christian Hansen Skov*, indkommet den 17.5.-2009.

Noter

- 1 Rasmussen (2009) s. 24
- 2 Kalmijn (2001) s. 1293
- 3 Interview, Tjele (2009) s. 14
- 4 Interview, Tjele (2009) s. 3
- 5 Rasmussen (2009) s. 27
- 6 Buch-Jepsen (2009) s. 1
- 7 Svarer (2007) s. 1.